

Regiony České republiky

Území každého státu lze rozdělit na menší celky-oblasti neboli **regiony**. Takové členění neboli **regionalizace** se může provádět pro účely vědeckého výzkumu, například v geografii geomorfologické členění území na celky podle vzniku a charakteru reliéfu nebo na produkční oblasti podle zemědělských výrobních typů atd., v etnografii na národopisné oblasti apod. Pro účely **státní správy** (prováděné územními státními úřady) a **samosprávy** (prováděné volenými orgány), neboli pro administrativní členění státu, se hledá nejvhodnější rozdělení na regiony s výrazným centrem a s jeho gravitačním zázemím.

Česká republika se skládá ze tří **historických zemí** - Čech, Moravy a Slezska. I když po staletí fungovaly jako autonomní administrativní útvary, pro současné potřeby administrativního uspořádání státu se již nehodí. Kromě jiného i proto, že vývoj ve 20. století nerespektoval staré zemské hranice, které například protínají Ostravu i celou ostravskou aglomeraci, procházejí Jihlavou apod. Také jejich různorodost-výrazně se od sebe odlišují například rozlohou i počtem obyvatel -je překážkou jejich použití pro současné dělení státu.

V českých zemích má dlouhou tradici (od přelomu 13. a 14. století) také dělení na **kraje**. Při poslední administrativní úpravě bylo zvoleno právě krajské uspořádání. Vymezení takové struktury není jednoduché, proto odborníci (geografové, ekonomové, sociologové, politologové aj.) dlouho hledali neefektivnější regionalizaci státu. Na základě politického rozhodnutí Parlamentem České republiky pak od 1. ledna 2000 vstoupilo ústavním zákonem v platnost nové dělení státního území na **vyšší územní samosprávné celky**, pro něž bylo přijato tradiční pojmenování-kraje. Bylo jich vymezeno čtrnáct. Členění bere v úvahu sídelní strukturu a přirozená zázemí nejvýznamnějších měst. Hlavní město se stalo nejen sídlem úřadů Středočeského kraje, ale i samostatným krajem.

Nové kraje nerespektují staré zemské hranice, s čímž někteří lidé, zejména na Moravě, nesouhlasí. Také zařazení některých měst a obcí do jednotlivých krajů naráží na nesouhlas jejich obyvatel. Krajská struktura se totiž vytvářela přiřazováním celých okresů k novým krajům a některé obce se tak ocitly v jiném kraji, než by si jejich obyvatelé přáli. Zásahy do členění na kraje by však naráželo na značné finanční a organizační problémy, nesrovnatelnost nových statistických dat se staršími apod. Protesty však byly vyslyšeny u jmen některých krajů, u nichž novela zákona změnila původní názvy čtyř krajů: Českobudějovický na Jihočeský, Jihlavský na Vysočinu, Brněnský na Jihomoravský a Ostravský na Moravskoslezský.

Menší územní jednotkou jsou u nás tradičně **okresy**. Těch bylo dosud na území Česka 76. V roce 2003 byly však okresní úřady i některé další orgány státní správy v těchto jednotkách zrušeny a jejich pravomoci přeneseny z menší části na kraje, většinou však na nižší jednotky. Okresy jako územní jednotky však příslušný zákon nezrušil a zůstávají nadále jako statistické jednotky v platnosti (přínejmenším do příštího sčítání lidu). Také některé územní orgány (okresní soudy, policejní ředitelství, statistické úřady, hygienické stanice atd.) pracují dál v sídlech dosavadních okresů, které i nadále zůstávají přirozenými středisky svého zázemí.

Pravomoci okresních úřadů se z větší části přenesly na nově stanovené tzv. **obce s rozšířenou působností** (pověřené obce III. stupně), což umožnilo přiblížit rozhodování o běžných záležitostech k občanům. Tyto obce mají vymezené obvody své působnosti zahrnující okolní obce (tzv. malé okresy). Je jich stanoveno 205. Také se zařazením k příslušné pověřené obci nejsou někteří občané spokojeni.

Nejmenší administrativní jednotkou u nás je **obec**. Jejich počet není stálý, mění se slučováním nebo rozdělováním obcí. V době sčítání v roce 2001 jich bylo 6254. Činnost obce řídí volená samospráva.

Kromě 14 krajů se Česká republika dělí ještě na 8 oblastí, tzv. **NUTS II**. Vychází z potřeb Evropské unie, která pro porovnávání jednotlivých regionů vytvořila **soustavu územních statistických jednotek**. Nejvyšší stupeň, NUTS I, tvoří buď celé území menších států nebo velké části rozlehlých států. V našem případě NUTS I představuje celé Česko. NUTS II jsou jednotky, které počtem obyvatel překračují nejméně 1 milion obyvatel. Protože většina našich krajů tomuto kritériu nevyhovuje, byly některé kraje do těchto jednotek spojeny po dvou až po třech. Jen Hlavní město Praha, Středočeský a Moravskoslezský kraj jsou současně i jednotkami NUTS II. Toto členění, které nemá nic společného s administrativním uspořádáním státu, bylo nutné zavést, aby Česko mohlo přijímat finanční prostředky z tzv. strukturálních fondů Evropské unie určených pro pomoc zaostávajícím regionům, tj. takovým, ve kterých hrubý domácí produkt nedosahuje 75 % průměru na 1 obyvatele celé Unie. V našem případě jsou to všechny regiony NUTS II. s výjimkou Hlavního města Praha. Tento region uvedený průměr přesahuje.

Hlavní město Praha

Praha, hlavní a největší město České republiky, soustřeďuje tolik obyvatel, průmyslu, administrativních a jiných funkcí i tolik zvláštností a specifických problémů, že se stala jedním ze 14 krajů. Rozlohou sice nejmenším, ale po všech stránkách významným.

Význam předurčila městu **geografická poloha** zhruba uprostřed středoevropské oblasti a ve středu České kotliny, na místě ideálně položeném na dávném přechodu přes řeku Vltavu. Archeologické nálezy dokazují, že již v pravěku bylo toto místo střediskem dálkového obchodu a výroby.

Jedním z výrazných rysů města je jeho **výšková členitost**. Osu tvoří údolí Vltavy, zahloubené do Pražské plošiny. Také menší přítoky jsou hluboce zaříznuté, takže reliéf hlavního města se skládá z množství údolí, kopců a říčních teras, na nichž leží většina rozsáhlejších zastavěných území. Relativní výšky přesahují ve městě 200 m. Přispívá to k malebnosti Prahy, ale přináší i problémy, například v dopravě.

V **hospodářství** státu se Praha výrazně uplatňuje svým podílem v průmyslové výrobě i dopravě. Mimořádná je však **koncentrace oblužné sféry**. Nejde jen o ústřední úřady státní správy, ale i o značné soustředění obchodních a peněžních služeb, zdravotnických, školských, kulturních, vědeckých, náboženských, sportovních a dalších institucí, zařízení a akcí, z nichž mnoho neslouží jen Pražanům, ale i širokému okolí a v mnohých případech celé republice. Praha je významným **cílem cestovního ruchu**, zejména zahraničního. Navštíví ji asi 90 % všech zahraničních turistů cestujících do Česka a jejich počtem patří mezi šest předních evropských velkoměst.

Na dnešním území hlavního města můžeme rozlišit **čtyři urbanistické zóny**. Jádrem tvoří **historické centrum**, zahrnující nejstarší části Prahy (Hradčany, Malá Strana, Staré a Nové Město, Vyšehrad). Většina tohoto území tvoří městskou památkovou rezervaci s mimořádným soustředěním architektonických a jiných uměleckých památek. To přineslo zařazení jádra na Seznam přírodního a kulturního dědictví UNESCO. V této části města je potlačena funkce výrobní, ustupuje obytná a převládá funkce administrativní a oblužná. **Vnitřní město obklopuje** jádro a zahrnuje bývalá předměstí vzniklá v 19. a začátkem 20. století (Smíchov, Karlín, Žižkov, Vinohrady, Libeň aj.). Tvoří souvislou zastavěnou plochu zahrnující obytné a průmyslové plochy, přičemž výrobní funkce v posledních obdobích ustupuje. Vnitřní město je desetkrát větší než jádro, žije v něm téměř polovina obyvatel a má vysokou hustotu zalidnění. Většina obyvatel bydlí v nájemních domech starých často sto a více let. **Vnější město** dvojnásobně přesahuje rozlohu prvních dvou zón a žije v něm na půl milionu obyvatel. Zahrnuje menší čtvrti rodinných domků z první poloviny, ale zejména rozsáhlá panelová sídliště z druhé poloviny 20. století, postavená na zemědělské půdě (Jižní Město, Prosek, Bohnice, Jihozápadní Město ad.). Některé části mají jen obytnou funkci, do jiných zasahují staré i novější průmyslové areály, v současnosti tam rostou objekty služeb (hypermarkety apod.). Je zde větší zastoupení volných ploch, zeleně a rekreačních zařízení. **Okrajová zóna** zahrnuje zemědělskou a lesní půdu, rekreační oblasti a až na výjimky jen menší obce připojené ku Praze. Má nejřidší zalidnění a zabírá 40 % území Prahy.

Mimo administrativní hranice přesahuje silný vliv metropole na území **aglomerace**, jejímž je Praha centrem. Aglomerované území představuje asi 4 % rozlohy Česka, ale je na něm soustředěno 17 % obyvatel. V mnoha ohledech (např. zásobování potravinami, dojíždka za službami atd.) je zázemí Prahy ještě širší a například v rekreaci zahrnuje téměř celé Čechy.

Z **problémů hlavního města** se můžeme zmínit jen o některých. Mezi přední patří **doprava**. Obtíže působí pestrý reliéf města i zachování původního půdorysu ulic v historickém centru a ve vnitřním městě. To je sice výhodné z hlediska památkové péče, ale působí potíže v zajištění vysokých požadavků kladených na městskou dopravu. Částečným řešením je metro, které v centru výrazně odlehčuje pozemním komunikacím. V minulosti byla chybně řešena doprava přes střed města (severojižní magistrála), zatímco chybějí okružní komunikace, které by městu odlehčily. Nadměrné zatížení městské dopravy způsobuje i silná dojíždka za prací z okrajových sídlišť do centra i do protilehlých částí města.

Značně je postiženo **životní prostředí**. Růst koncentrací oxidů síry i pevných imisí (prachu) se sice během 90. let 20. století zastavil, ale s rostoucím automobilovým provozem stoupají imise oxidů dusíku. Kromě dopravy, průmyslu a topeništi na pevná paliva přispívá k zhoršení ovzduší za určitých povětrnostních situací (inverzí) i poloha města v kotlině. V sociální složce životního prostředí se v Praze negativně projevuje zejména růst kriminality.

Kvalita života v Praze je kladně ovlivněna nejvyššími průměrnými příjmy obyvatel a nejvyšším standardem vybavenosti města službami v rámci Česka. Kromě stinných stránek životního prostředí tyto výhody však snižují i nejvyšší životní náklady z celého státu.

Středočeský kraj

Kraj je svou rozlohou největší ze všech, ale počtem obyvatel stojí až na čtvrtém místě. Rozkládá se v centrální části české kotliny. Obklopuje hlavní město Prahu, které však tvoří samostatnou územně správní jednotku. Jako jediný nemá Středočeský kraj své krajské město, ale sídlem jeho samosprávných i dalších institucí je Praha. Územím kraje procházejí všechny důležité dopravní tahy, které spojují metropoli s ostatními kraji i se zahraničím. Kraj tvoří *různorodý region*, jehož hlavním společným znakem je silný přitažlivý vliv hlavního města. *Vazby mezi Prahou a Středočeským krajem* jsou všestranné a velmi úzké, představují vztahy mezi centrem a jeho zázemím.

Přírodní podmínky kraje jsou různorodé. *Sever a východ* (zejména Polabská nížina) patří z větší části k oblastem níže položeným, úrodným a teplejším. *Jižně a západně* od Prahy převládají vyšší polohy (Středočeská pahorkatina, Brdská a Křivoklátská vrchovina ad.) s chladnějším podnebím a méně úrodnými půdami. Na severu byly lesy většinou přeměněny na ornou půdu, na jihu je lesnatost vyšší. Původní smíšené lesy se nejvíce zachovaly na Křivoklátsku. Velkoplošnou *ochranu přírody* zajišťuje pět CHKO. Z nich je přírodovědně nejceněnější Křivoklátsko zařazené mezi biosférické rezervace a turisticky nejzajímavější Český kras.

Osídlení Středočeského kraje patří k nejstarším u nás. Většina území spadá do české *kmenové oblasti*, tj. k částem státu, které jsou nejdéle souvisle osídleny. Severní část kraje má osídlení hustší s větším počtem městských sídel, jejich velikost je však vzhledem k blízkosti Prahy spíše průměrná. Pouze Kladno patří mezi 15 největších sídel státu. Jižní část vykazuje výrazně řidší venkovské osídlení s menším počtem měst. Vcelku má kraj převážně *venkovský charakter*. Mezi nové jevy současné doby patří v blízkém okolí Prahy *suburbanizace*. Obyvatelé metropole, zejména vyšší sociální vrstvy, opouštějí hlavní město a stěhují se do nově budovaných sídlišť rodinných domků v malých obcích za administrativní hranici Prahy.

V souladu s rozdílností přírodních podmínek a osídlení se liší i úroveň hospodářství jednotlivých částí kraje. Sever a východ mají větší průmyslovou i zemědělskou produkci než části jižní a západní. V *průmyslu* zcela ztratila význam tradiční těžba (drahé kovy u Jílového a Příbrami, uhlí v okolí Kladna, uranové rudy u Příbrami) i hutní průmysl v Kladně. Naopak specializace na strojírenskou a chemickou výrobu dále trvá. Strojírenský průmysl se soustřeďuje v okolí metropole (Vodochody, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Čelákovice, Kladno atd.) i v Polabí (Kolín, Kutná Hora ad.). K velkým střediskům dopravního strojírenství patří Mladá Boleslav. Chemický průmysl vznikl především u obou velkých středočeských řek (Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Kolín aj.). Mezi přední odvětví se řadí potravinářský průmysl vycházející z místní zemědělské produkce i z potřeb hlavního města. *Zemědělství* využívá zejména dobrých přírodních podmínek v Polabí, které patří k nejvýznamnějším produkčním oblastem státu. Pěstují se obiloviny, cukrová řepa, řepka, krmné a další plodiny, značné plochy jsou věnovány zelenině. Pahorkaté a chladnější části kraje pěstují více brambor a krmiv. Stavby hospodářského zvířectva jsou vysoké. Více než polovinu všech pracujících zaměstnává *terciární sektor*. Přesto musí obyvatelé kraje za některými kategoriemi služeb dojíždět do Prahy.

Významné postavení má *cestovní ruch*. Téměř celé území tvoří rekreační zázemí Prahy s velkým výskytem tzv. druhého bydlení (chataření, chalupaření). Rozšířilo se hlavně podél Vltavy, Sázavy a Berounky, ale i jinde (Kokořínsko, Sedlčansko ad.). K rozvoji cestovního ruchu přispívají kromě přírodních podmínek i četné kulturněhistorické památky. K nejznámějším patří Kutná Hora (zařazená na Seznam přírodního a kulturního dědictví UNESCO), hrady Karlštejn a Křivoklát, zámek Konopiště a četné další turistické cíle.

Specifický **region** v rámci kraje představuje *bezprostřední zázemí metropole* vymezené přibližně územím bývalých okresů Praha-východ a západ, napojené na Prahu po všech stránkách (dojíždka do práce a za službami, rekreace, příměstské zemědělství atd.). V kraji se vytvořily *periferní oblasti*, k nimž patří Rakovnicko, jižní část Benešovska a jihovýchod Příbramska. Samostatným regionem je *Mladoboleslavsko*, kde se přitažlivá síla Prahy projevuje slaběji a Mladá Boleslav si vytvořila vlastní výrazné zázemí.

K cílům **regionálního rozvoje** patří dosažení *vyváženého růstu* celého kraje v souladu s principy trvale udržitelného rozvoje. Nezbytné je dobudování *infrastruktury*. Kraje se dotkne dokončení dálničního okruhu kolem Prahy a stavba dálnice D3. Významná je rekonstrukce železničních koridorů a rozvoj příměstské kolejové dopravy včetně rychlodráhy Praha - Kladno. Důležitým problémem je *revitalizace* starých průmyslových závodů (zejména Poldi Kladno) a výstavba nových *průmyslových zón* (např. Kolín-Ovčáry ad.). Potřebné je uskutečnění projektů *revitalizace venkova* a využití bývalého vojenského cvičového prostoru Mladá (Milovice).

Jihočeský kraj

Jihočeský kraj je svou rozlohou **druhý největší**, ale v poměru s počtem obyvatel dosahuje **nejnižší hustoty zalidnění** ze všech krajů. Ve srovnání s ostatními má Jihočeský kraj nízký podíl městského obyvatelstva, velkou hustotu sídel (danou existencí mnoha malých vesnic a osad ležících nedaleko od sebe), nízký podíl zaměstnaných v průmyslu a relativně vysoký podíl zaměstnaných v zemědělství a v cestovním ruchu. Slabý průmyslový rozvoj v období průmyslové revoluce, nízká urbanizace a poloha na rozhraní mezi Západem a Východem v období socialismu, to byly důležité **příčiny sociálně-geografické specifičnosti** Jihočeského kraje v rámci Česka. Po roce 1989 však dochází ke změnám. Jižní Čechy se stávají tranzitním prostorem střední Evropy a rozvíjí se i hospodářství, především zásluhou menších podniků. Jihočeši jsou úspěšní v oblasti služeb (zvláště v cestovním ruchu) a ve stavebnictví.

Charakter **přírodního prostředí** je ovlivněn především reliéfem. **Jižní část** kraje pokrývají zalesněné hornatiny a vrchoviny Šumavy a Novohradských hor, které jsou zdrojovou oblastí Vltavy, Otavy, Malše a Lužnice. Endogenní utváření povrchu zde proběhlo již dávno, atak svahy pohorí nejsou příkré a objevují se zde i náhorní zarovnanější povrchy (šumavské Pláně). Zdejší horské lesy dnes tvoří především druhotné smrkové monokultury. **Střední část** pokrývají pánve a pahorkatiny s krajinářsky cennou mozaikou rybníků, hrází se starými duby, polí a památkově cenných vesnic. **Severní a severovýchodní část** kraje tvoří členitější pahorkatiny a vrchoviny. Její krajinný ráz určuje mozaika menších lesů, polí, luk a malých vesnic, někde s hlubokými údolními větších řek. V kraji je zastoupeno velké množství cenných chráněných území přírody (nejvýznamnější jsou NP Šumava a CHKO Třeboňsko).

Osídlení kraje má své jádro v českobudějovické aglomeraci (asi 115 tis. obyvatel). Město **České Budějovice** nemá příliš velkoměstský charakter, je to především město sídlišť, rodinných domů a historické zástavby. Střediskové postavení Českých Budějovic v rámci kraje je nezpochybnitelné (úřady, střední a vysoké školy, divadla, největší nemocnice v ČR, výzkumné ústavy atd.). **Táborská aglomerace** (asi 38 tis. obyvatel) se stále více váže na jiné středisko - na Prahu. Dalším jádrem osídlení kraje jsou nedaleko od sebe ležící města **Písek a Strakonice**. Průmyslově se nerozvíjející jižní Čechy v druhé polovině 19. a v první polovině 20. století ztrácely obyvatelstvo velkou emigrací. Chudé venkovské obyvatelstvo hledalo obživu v hospodářských centrech Čech (Praha, severní Čechy), Rakousko-Uherska (Vídeň) a v zámoří (USA, Argentina, Brazílie). V posledních dvou desetiletích již má Jihočeský kraj aktivní migrační bilanci.

V **hospodářství** kraje si stále udržuje důležité postavení **zemědělství**. Půdy jsou ovšem méně produktivní a zemědělství je intenzivnější pouze v pánvích a pahorkatinách (pěstování pšenice, ječmene, řepky, pícnin a intenzivní živočišná produkce doplněná rybářstvím). Vrchoviny a podhorské oblasti se věnují pastevectví skotu. Významná je produkce dřeva, zejména smrkového, ale i borového (Třeboňsko).

Průmysl využívá některých obnovitelných přírodních zdrojů. Dřevozpracující podniky jsou rozptýleny, velká papírna je na Vltavě ve Větrní. Větší závody potravinářského průmyslu se nacházejí v Českých Budějovicích (pivovary, mlékárna) a v Plané nad Lužnicí (masný průmysl). Z dalších odvětví je významnější strojírenství (dopravní v Českých Budějovicích a Strakonice a obráběcí stroje v Sezimově Ústí) a spotřební průmysl (výroba nádobí a kancelářských potřeb v Českých Budějovicích). V Písku a Jindřichově Hradci jsou velké textilky. Novým energetickým centrem je jaderná elektrárna v Temelíně u Týna nad Vltavou.

Významným odvětvím hospodářství kraje je **cestovní ruch**. Zahraniční návštěvníci obdivují zejména historické památky (zámky, hrady a historická města), čeští pak navíc navštěvují například Šumavu, Lipenskou a Orlickou nádrž. Zvláště mezi mladými lidmi je populární splouvání jihočeských řek na kánoích.

Mezi **problémy regionálního rozvoje** v kraji patří některé **periferní venkovské regiony** (podél státní hranice, na Šumavě a na krajských hranicích), kde mají obyvatelé vzhledem k velké vzdálenosti do středisek a k omezování hromadné dopravy problémy s dojížděním do zaměstnání, škol a zdravotnických zařízení. Ve srovnání s jinými oblastmi jsou v Jihočeském kraji mnohem větší náklady na vybudování a provoz sítě technické **infrastruktury** (včetně silnic), protože sídel je velké množství a počet uživatelů v sídlech malý. Dosud chybí dálnice a zvláště České Budějovice potřebují odvést tranzitní dopravu z města na dálniční obchvat. Obtíže působí i **sezónnost při podnikání v zemědělství** a v cestovním ruchu (Lipno, Šumava, Český Krumlov). Dosud diskutovaným problémem je **provoz jaderné elektrárny**. Povodeň v roce 2002 silně postihla především povodí Blanice, Otavy, střední Vltavy, Malše a Lužnice. Velká vodní díla Vltavské kaskády splnila svou protipovodňovou úlohu jen zčásti.

Plzeňský kraj

Území kraje těžilo z výhodné geografické polohy na styku české a německé populace a při obchodních cestách procházejících z Čech do západní Evropy. V letech 1945-1989 se oblast ocitla na hranici dvou „nepřátelských společenských systémů“ a stala se periferním prostorem s minimální podporou rozvoje. Politické změny po roce 1989 opět zvýšily význam polohy Plzeňského kraje.

Přírodní poměry ovlivňuje výšková členitost území. Na jihozápadě se při státní hranici táhne pás hornatin. **Šumava a Český les** jsou stará vyzdvížená pohoří se zarovnanými vrcholovými partiemi. Jejich bohatství tvoří především lesy. Přírodně nejčinnější území chrání náš největší **Národní park Šumava**. Na Šumavu navazuje nižší Český les. Obě pohoří klesají do Cech pozvolna a jejich podhůří tvoří široký pás zemědělsko-lesní krajiny s převahou venkovského osídlení. Vnitrozemí Plzeňského kraje vyplňují pahorkatiny a vrchoviny tvořící největší část povrchu kraje. Nejnížší místa najdeme v *Plzeňské kotlině* a kolem toku Berounky. Výše položené jsou na západě Slavkovský les a Tepelská vrchovina, na východě Brdy. Severní polovina střední části kraje je hodně zalesněna. Přírodně cenné oblasti Slavkovského lesa a Křivoklátska tvoří chráněné krajinné oblasti.

V kraji se nacházejí pramenné oblasti českých řek a jejich horní toky. Pohraničními pohořími vede *evropské rozvodí* mezi Severním a Černým mořem. Na hlinitých *půdách* Plzeňské kotliny a v pahorkatinách se vytvořily hnědozemě, hlavní obilnářské půdy. Zde má větší zastoupení zemědělská i orná půda. Méně hodnotné hnědé lesní půdy vznikly ve vlhčích a chladnějších územích, především v příhraničním pásu. Vyšší zastoupení zde mají *lesy*, dnes většinou smrkové. Celkově pokrývají téměř 2/5 rozlohy regionu.

K osídlování tohoto území docházelo později než v centrální části Čech. V 8. až 11. století zde bylo zaznamenáno slovanské osídlení. Ve 12.-18. století západní pohraničí kromě Domažlicka kolonizovalo německé obyvatelstvo. Po 2. světové válce došlo k vysídlení Němců. Noví obyvatelé sem přišli z různých míst Čech, Slovenska i z ukrajinské Volyně a z Rumunska. Počátkem 50. let byli po vzniku „železné opony“ z příhraničních obcí vysídlováni i jejich noví obyvatelé. Na Domažlicku a Tachovsku zaniklo více než 60 obcí. Teprve listopadové události 1989 umožnily návrat příhraničí zpět do Evropy. Pro Plzeňský kraj je typické *rozptýlené osídlení*, zejména na Klatovsku a Tachovsku. Mnoho obyvatel žije v malých sídlech.

Ekonomicky můžeme celou oblast charakterizovat jako průmyslově-zemědělskou se zvyšujícím se podílem služeb. V podílu HDP na 1 obyvatele zaujímá Plzeňský kraj v porovnání s ostatními druhé až třetí místo. Toto umístění ovlivňuje vysoká ekonomická výkonnost Plzně a její aglomerace, která soustřeďuje téměř polovinu průmyslových subjektů kraje. I když se struktura *průmyslové výroby v plzeňské aglomeraci* v posledním desetiletí změnila, stále má významné postavení potravinářský průmysl, především výroba nápojů, zejména piva. Dříve nejvýznamnější strojírenský závod Škoda již nemá tak výsadní pozici v zaměstnanosti ani výrobě. Rozvíjí se elektrotechnika, posílená především zahraničními investicemi. Z nich dominuje závod na výrobu televizorů Panasonic v Plzni. Ekonomiku kraje ovlivňují i závody na výrobu stavebních hmot a keramiky využívající místní suroviny - kaolin, vápenec, cihlářské a keramické jíly. Tradiční železářská výroba na Rokycansku ztrácí na významu. Ze zatím téměř nepoškozených lesních porostů, hlavního bohatství příhraničí, čerpá dřevozpracující průmysl. Zaměřuje se na základní opracování dřeva. V *zemědělství v Plzeňském kraji* převažuje živočišná produkce, především chov skotu. V lesnatých částech je ekonomicky významné lesnictví.

V celé oblasti má vzhledem k zachované přírodě a blízké bavorské hranici perspektivy *cestovní ruch*. Jsou tu dobré lokalizační předpoklady pro rozvoj, avšak většímu využití brání nedostatečná síť služeb a nedobrý stav některých památkových objektů.

Rozvoj regionu závisí na dobrém dopravním propojení. K tomu přispívají mezinárodně důležité dopravní tahy, především *dálnice* Praha - Plzeň - Rozvadov s návazností na dálnice v Bavorsku. Zlepšení přinese i dobudování *železničního koridoru* Praha - Plzeň - Cheb s napojením na německé železnice.

Při jihozápadní hranici vznikl **Euroregion Šumava**, jehož cílem je optimálně využívat specifika české Šumavy, Bavorského lesa v Bavorsku a oblasti Mühlviertel v Rakousku.

Plzeň se 170 tisíci obyvatel je výrazně největším sídlem regionu a druhým největším městem Čech. Význam historického města silně vzrostl po rozvoji průmyslu založeného na dnes již netěženém černém uhlí. Je významným střediskem služeb včetně divadel a univerzity.

K hlavním **problémům** kraje patří revitalizace příhraničních oblastí, které silně utrpěly polohou při „železné oponě“, avšak při současném zachování málo narušených částí přírody.

Karlovarský kraj

Karlovarský kraj zaujímá nejzápadnější část našeho státu. Na západě hraničí s bavorskými kraji Horním Falckem a Horním Franckem a na severu se Saskem. Rozlohou je Karlovarsko po Praze druhý nejmenší kraj. Jádro zaujímá *západočeská lázeňská oblast* rozkládající se na svazích hor a v pánvích protékaných řekou Ohře.

Krušné hory při hranici se Saskem se na českou stranu prudce svažují do *podkrušnohorských pánví*. Pánve vzniklé v oblasti hlubinných zlomů jsou dnes intenzivně urbanizovány a staly se centrem podkrušnohorské průmyslové oblasti. Podél hlubinných zlomů docházelo ve třetihorách a na počátku čtvrtohor k vulkanické činnosti. Tak vznikl mohutný stratovulkán tvořící *Doupovské hory* na severozápadě kraje i nejmladší sopky v Čechách (Komorní hůrka v Chebské pánvi a Železná hůrka na okraji Dyleňského lesa).

S geologickým vývojem včetně vulkanismu jsou spjaty minerální **prameny**, nejvýznamnější přírodní potenciál kraje. Jejich vznik je vázán na hlubinné zlomy, po nichž klesá povrchová voda, nasýtí se kyslíkem uhlíčitým, oteplí, přijme další chemické prvky a po jiných zlomech vystoupí k povrchu. Nevýznamnější minerální prameny najdeme v Karlových Varech, kde vyvěrá i nejteplejší pramen (Vřídlo 72 °C). Další soustředění minerálních pramenů jsou v Mariánských Lázních (40 pramenů) a Františkových Lázních (24 prameny). Vyskytují se i ve Slavkovském lese. Při pramenech vznikly naše největší lázně - Karlovy Vary, Františkovy a Mariánské Lázně - i menší lázeňská místa, Lázně Kynžvart a Kyselka. Jiného typu jsou lázně Jáchymov, kde se k léčení využívají radioaktivní vody. Jáchymov byl spjat s těžbou rud radioaktivních prvků.

Z nerostných surovin se těží hnědé uhlí v Sokolovské pánvi, kaolin na Karlovarsku a cínové rudy u Horního Slavkova. Tyto suroviny představují důležitý potenciál pro průmysl oblasti. Povrchová těžba a energetické využívání uhlí narušují krajinu a znečišťují ovzduší.

Ve zdejší krajině se odpradávná setkávali Slované a Germáni. Území původně osídlené Slovy bylo od 12. století z vůle panovníka kolonizováno německým obyvatelstvem. V celém kraji pak převažovali německy mluvící obyvatelé a oblast patřila do území nazývaného Sudety. Po druhé světové válce bylo německé obyvatelstvo vystěhováno a zdejší krajina se vylidnila. Postupně pak přicházeli dosídlenci z vnitrozemí. Dnes žije nejvíce obyvatel v Chebské a Sokolovské pánvi.

V hospodářství kraje má významné postavení *průmysl*. Z odvětví těžkého průmyslu dominuje v Sokolovské pánvi těžba a zpracování hnědého uhlí a jeho energetické využití, v kraji se uplatňuje i strojírenský průmysl (výroba trolejbusů, strojů na zpracování kaučuku, stavebních a důlních strojů). Chemický průmysl je zastoupen v Sokolově. Tradičními průmyslovými obory jsou sklářství a výroba porcelánu. Nejvýznamnější porcelánky pracují v okolí Karlových Varů. Sklářský průmysl má závody na Karlovarsku a Sokolovsku. Závod ve Staré Vodě taví čedič a vyrábí z něho žáruvzdorné dlaždice. Mezi tradiční odvětví patřil textilní průmysl, který v 90. letech nejvíce ztratil na významu. Dnes jsou největší závody v Nejdku, v Kraslicích a v Libavském údolí. Exportní význam má výroba hudebních nástrojů v Lubech (strunné nástroje) a v Kraslicích (dechové nástroje). Potravinářství je zastoupeno výrobou nápojů. Nejvýznačnější jsou výroba becherovky v Karlových Varech a stáčírna minerálních vod v Mariánských Lázních a Karlových Varech. *Zemědělství* nemá v oblasti větší význam. Karlovarský region má z celé republiky nejmenší zastoupení zemědělské i orné půda. Prioritou se naopak stal cestovní ruch, především *lázeňství* a na ně navazující služby.

Rozvoj kraje závisí na dobrém dopravním propojení. Nadregionální význam mají železniční a silniční tahy procházející Podkrušnohořím, Chebskou a Sokolovskou pánví. Hustá síť hraničních přechodů, hlavně v blízkosti Chebu, umožňuje příjezd zahraničních návštěvníků. Lákají je nejen nejvýznamnější lázně, ale také přírodní a kulturní zajímavosti a možnosti letních a zimních sportů.

Velká část regionu je zapojena do činnosti Euroregio **Egrensis**. Toto česko-německé přeshraniční sdružení si dalo za cíl napomáhat rozvoji, kooperaci a partnerství na regionální a komunální úrovni.

Krajské město Karlovy Vary vyniká především jako naše největší lázeňské středisko s dlouhou tradicí, světovou proslulostí a největší kapacitou. Z našich lázní je však i největším sídlem s více funkcemi. Ve městě a okolí pracuje i větší počet průmyslových závodů.

Mezi problémy kraje patří, stejně jako v Plzeňském kraji, revitalizace zanedbané pohraniční oblasti. Řešit je třeba také omezení negativních vlivů těžby uhlí a jeho zpracování a zlepšení dopravního spojení s českou metropolí.

Ústecký kraj

Kraj má výhodnou geografickou **polohu**. V jeho centrální části se protíná evropská rozvojová osa (směr S-J) s regionální rozvojovou osou (směr V-Z). V **porovnání** s ostatními kraji vyniká ústecko nadprůměrnou hustotou zalidnění a vysokou mírou urbanizace; ve městech žijí více než 4/5 všech obyvatel.

Přírodní poměry se vyznačují velkou členitostí, pestrou geologickou stavbou, různorodými půdními poměry a rozmanitou původní vegetací. Plošně nejrozsáhlejší jsou z geomorfologických celků **Krušné hory**, sníženina **Mostecké pánve** a **České středohoří** (největší neovulkanická oblast Čech). Žatecko a Lounsko leží v dešťovém stínu Krušných hor a patří k našim nejsušším oblastem (440-450 mm ročně). Vedle desítek maloplošných chráněných území zde nalezneme náš nejmladší národní park **České Švýcarsko**, vytvořený z jádrové části CHKO Labské pískovce. Mimořádný přírodovědný a kulturní význam má CHKO České středohoří.

Labe protéká k Lovosicím otevřeným údolím, pak si razí cestu Českým středohořím a posléze kaňonem v pískovcích Děčínské vrchoviny. V Hřensku opouští území na nejnižší položeném místě státu (113 m n. m). V oblasti se vyskytují četné druhy **minerálních vod**, které se využívají jako léčivé či stolní (např. Bílinská kyselka) i v lázeňství (v teplické oblasti).

Nerostné bohatství pánevní oblasti podminilo soustředění ekonomických aktivit, které vedly k **narušení všech složek přírodního prostředí**, k plošně nejrozsáhlejší a kvalitativně nejhlubší devastaci v Česku. Projevila se změnami horninového prostředí, antropogenní transformací reliéfu (jámy, výsypky, rekultivované plochy atd.), průmyslovými exhalacemi, škodami na vegetaci, zhoršenou kvalitou vod i špatným zdravotním stavem obyvatel.

Dlouhodobý vývoj **obyvatelstva a osídlení** byl ovlivněn proměnou hospodářských poměrů a změnou životního způsobu. Vedoucí postavení tak postupně zaujaly Poohří (zemědělství), Krušnohoří (těžba kovů), Šluknovsko (textil) a Podkrušnohoří (těžba uhlí). **Novodobý vývoj** ovlivňuje poválečný odsun většiny Němců a dosídlování českým obyvatelstvem. Současná populace se v celostátním porovnání projevuje nižším průměrným věkem, vyšším podílem jiných národností než české, nepříznivou vzdělanostní strukturou, vyšší migrací a vyšším výskytem sociálně patologických jevů (např. kriminality).

V sídelní struktuře dominuje tzv. **podkrušnohorská konurbace**, seskupení měst mezi Chomutovem a Děčínem. Zahrnuje 730 tis. obyvatel a představuje po Praze, Ostravě a Brně čtvrtý nejvýznamnější region Česka. V souvislosti s těžbou zde došlo k narušení přirozeného vývoje. Největším zásahem byla likvidace Mostu a jeho nová výstavba „na zelené louce“. Krajské město **Ústí nad Labem** (téměř 100 tis. obyvatel) těží z výhodné polohy. Prosazuje se především funkce průmyslová (např. chemie), dopravní a obslužná (krajské orgány, Univerzita J. E. Purkyně ad.).

Základy odvětvové struktury a prostorového rozmístění **průmyslové výroby** byly zde položeny do konce 19. století. Ze **Severočeské hnědouhelné pánve** pochází 2/3 hnědého uhlí vytěženého v Česku, tepelné elektrárny soustředěné na Chomutovsku vyrábí zhruba polovinu elektrické energie a ještě se podílejí na zásobování měst teplem. Chemické podniky v Litvínově patří podle obrátu a zaměstnanosti k největším v zemi. Významné postavení zaujímá i sklárství (např. Teplice), papírenství (Štětí) a potravinářství (Ústí n. L.).

Zemědělství nehraje v hospodářství kraje příliš významnou roli. Prosazuje se jen Litoměřicko (Zahrada Čech) a Lounsko-Polabí a Poohří. Mezi plodinami jmenujme chmel, ovoce a zeleninu. **Nevýrobní sféra** je slaběji vyvinuta, v posledním období však dynamicky roste. Zaměstnává víc než polovinu ekonomicky aktivních obyvatel. **Dopravní síť** je území kraje vybaveno poměrně dobře. Vede jím silniční spojení evropského významu (E55 přes hraniční přechod Cínovec, zčásti již jako dálnice D8) a 1. železniční koridor. Ústecký kraj nabízí řadu atraktivních míst pro **aktivní využití volného času**. Mezi přírodní pozoruhodnosti patří unikátní Pravčická brána, skalní města a soutěsky Děčínské vrchoviny či kužely a kupy Českého středohoří. Historická města (Kadaň, Žatec, Litoměřice, Ústěk) vybízejí k městské turistice. Rozšířeno je tzv. druhé bydlení, chalupy a chaty využívané pro individuální rekreaci.

Přeshraniční kontakty umožňují četné hraniční přechody různé kategorie. K oživení ekonomiky i vztahů mezi občany přispívají finanční prostředky EU (program Phare). Významnou roli zprostředkovatele hrají euroregiony Krušnohoří/Erzgebirge a Elbe/Labe.

Přes zlepšení situace v jednotlivých složkách se **komplexní řešení životního prostředí**, zejména v pánevní oblasti, jeví jako nezbytná podmínka **rozvoje kraje**. Česká vláda proto problematiku tzv. starých ekologických zátěží zahrнула do programu revitalizace. Omezení těžby a ústup těžkého průmyslu vedl k nárůstu **nezaměstnanosti**. V řadě míst a oblastí se pohybuje kolem 20 %. Zdejší situace je-vedle Ostravska - nejhorší v Česku

Liberecký kraj

Rozlohou i počtem obyvatel patří k *nejmenším krajům* Česka. Na severu sousedí s Německem (Sasko) a s Polskem (Dolnoslezské vojvodství).

Území kraje je přírodního hlediska mimořádně členité a rozmanité. Ploché tvary křídové České tabule na jihu přecházejí až do subalpínských vrcholových poloh na severu - *Lužické hory, Jizerské hory a Krkonoše*. Do kraje zasahuje šest velkoplošných chráněných území - Krkonošský národní park (západní část) a CHKO Jizerské hory, Český ráj, Kokořínsko, České středohoří a Lužické hory. Severovýchodní oblast se řadí mezi srážkově nejbohatší u nás (ročně až 1600 mm). Z *nerostného bohatství* se využívá dekorační a stavební kámen (např. liberecká žula), šterkopísky, sklářské a slévárenské písky. Ty kdysi daly základ sklářské výrobě. Těžba uranu na Českolipsku, významná před rokem 1990, byla vzhledem k ekologickým škodám a nízké rentabilitě zastavena. Kraj má u nás nejnižší podíl orné a zemědělské půdy, ale nejvyšší podíl půdy lesní (přes 40 %). Ochranná, vodohospodářská a rekreační funkce lesů je však narušena exhalacemi ze zdrojů znečištění u nás, v Německu a Polsku.

Ekonomický rozmach v druhé polovině 19. století způsobil mimořádný nárůst obyvatelstva Liberce, který se stal 2. největším městem tehdejších českých zemí (31 tis. r. 1890) a přirozeným centrem severních Čech. Jeho význam přesahoval do Horní Lužice a Dolního Slezska. Do roku 1945 patřil k největším centrům německého obyvatelstva na našem území. Jádro kraje tvoří *aglomerace Liberec - Jablonec nad Nisou*. Pozoruhodný nárůst obyvatelstva, který nemá v novodobé historii obdobu, zaznamenalo vlivem těžby uranu v letech 1970-1990 *Českolipsko* (Česká Lípa, Mimoň, Stráž p. R.). Dodnes se vyznačuje mladší věkovou strukturou.

Základ hospodářství na Liberecku tvořily v 19. století bavlnářství a vlnářství, k nimž se postupně přidalo sklářství, výroba a obchod s bižutiéri na Jablonecku a Novoborsku. Značná část produkce se exportovala. Průmyslová struktura zůstala zachována i po 2. světové válce. Výraznou změnou v zaměření bylo zahájení hlubinné a později chemické těžby a zpracování uranu v Podještědí a na Českolipsku v 70. letech 20. století. Po roce 1990 přetrvává mimořádné postavení *průmyslu sklářského a výroby bižuterie*, zatímco textilní průmysl ztratil své dominantní postavení. Mezi nejvýznamnější sklářská střediska patří Nový Bor, Jablonec nad Nisou, Železný Brod a Kamenický Šenov. V posledních letech je výrazný nástup podniků *automobilového průmyslu* (Česká Lípa, Chrastava, Stráž n. N., Liberec). Zaměření na výrobu součástek, náhradních dílů a doplňků způsobila blízkost Mladé Boleslavi.

Zemědělství má v kraji zanedbatelnou funkci. Z hlediska *dopravní* infrastruktury leží území kraje mezi dvěma důležitějšími tahy (z Prahy na Teplice a Hradec Králové). Není zapojeno do systému vysokorychlostních železničních tratí a nesměruje sem dálnice. Do zahraničí lze cestovat přes četné hraniční přechody, nejzatíženější je Harrachov a Hrádek nad Nisou.

Významnou součástí ekonomiky je *cestovní ruch*. Počet bytovacích zařízení se po roce 1990 zvýšil téměř třikrát nárůstem menších ubytovacích zařízení (penziony). Nadregionální až mezinárodní význam mají Krkonoše, kde značnou část tvoří zahraniční návštěvníci. Za vyhlášená střediska zimních sportů lze považovat Harrachov a Rokytnici nad Jizerou v Krkonoších, Ještěd v dosahu krajského města, Bedřichov a Špičák v Jizerských horách. V letním období jsou nejnavštěvovanější pískovcové oblasti Českého ráje, Sloupska a Máchovo jezero. Od 60. let 20. století se zde silně rozvinulo chalupaření.

Územní rozdíly ve vyspělosti způsobily přírodní i socioekonomické poměry, včetně kvality dopravní sítě. Vedle liberecko-jablonecké aglomerace (se Smržovkou a Tanvaldem) se jako *jádrové území* prosazuje Česká Lípa s Novým Borem. Hlavní rozvojová osa míří z Liberce na Hrádek nad Nisou (dále na Žitavu), v opačném směru na Turnov (a Prahu). V Libereckém kraji se nachází řada *méně vyvinutých mikroregionů*, často v periferní poloze (např. Frýdlantsko). Území kraje je téměř shodné s územím *Euroregionu Neisse/Nisa/Nysa*. Specifikem přeshraničních aktivit je třístranná spolupráce s cílem omezit nevýhody okrajové polohy a pomoci zprostředkování vzájemných kontaktů.

V **Liberci** sídlí různé instituce regionálního významu (např. divadlo, muzeum, knihovna). Na tradici vysokoškolského vzdělávání navázala nově zřízená Technická univerzita.

Jako v ústeckém kraji se jeví největším **problémem rozvoje** tzv. ekologické zátěže. Mají však jiný charakter. Pokračuje *obnova zničených lesů* Jizerských hor a západních Krkonoš. Na Českolipsku probíhá náročná *rekultivace území po těžbě uranu*, která potrvá několik desetiletí. Zvláštní postavení zaujímá využití bývalého vojenského výcvikového prostoru *Ralsko*. Toto rozlehlé, řídké osídlené a přírodními hodnotami výjimečné území představuje významný rozvojový potenciál.

Královéhradecký kraj

Kraj vyplňuje severovýchod Čech v povodí horního toku Labe. Rozlohou i počtem obyvatel se řadí na deváté místo mezi kraji ČR, hustota zalidnění je průměrná. Jde o území bohaté na vodní zdroje a s poměrně hustou sítí menších sídel.

Základním rysem **přírodních poměrů** je výrazný rozdíl mezi hornatým pohraničím a převážně rovinným vnitrozemím. Výškové rozpětí mezi nejvyšším bodem (Sněžka 1602 m) a nejnižší položeným místem (koryto Cidlina 202 m) je největší mezi všemi kraji. Sever a východ kraje je hornatý. **Krkonoše** vystupují při státní hranici s Polskem a jejich západní část náleží Libereckému kraji. Vrcholová část má charakter táhlých a mírně zvlněných hřbetů, oddělených hlubokými údolím a spadajícími strmými svahy do podhůří. Součástí hraničního hřbetu je nejvyšší hora České republiky Sněžka. Krkonoše jsou významnou pramennou oblastí. Druhé významné pohoří představují **Orlické hory**. Příhraniční oblast mezi Krkonošemi a Orlickými horami vyplňuje členitá **Broumovská vrchovina** s pískovcovými skalními městy v povodí horního toku Metuje. Z vnitrozemí kraje, převážně vyplněného **Českou tabulí**, patří ke členitějším oblastem západní část s pískovcovým územím Českého ráje a severovýchodní část, kdežto jih v okolí krajského města je převážně rovinný.

Nadmořská výška výrazně ovlivňuje **podnebí**. Horské a vrchovinné oblasti jsou teplotně drsnější s vydatnějšími srážkami, v nižších polohách s kvalitními půdami je podnebí mírnější, s teplotami a množstvím srážek příznivými pro zemědělství. V lesních porostech převažují smrkové monokultury, v horských oblastech poškozené průmyslovými emisemi. Nižší položená území jsou převážně odlesněná. **Nerostné bohatství** kraje není velké. Omezuje se na stavební suroviny (štěrkopísky u Labe, Orlice aj.), sklářské a slévárenské písky na Jičínsku, tradiční je těžba a zpracování pískovce u Hořic. Dobývání černého uhlí u Žaclěře bylo ukončeno.

Typickým rysem **osídlení** je velké množství menších sídel, tj. obcí a měst do 10 tisíc obyvatel. Hustota zalidnění je nerovnoměrná. Nejvyšších hodnot dosahuje v královéhradeckém Polabí, nejnižších v hornatém pohraničí na Trutnovsku a Rychnovsku. Pohraničí bylo v minulosti kolonizováno německým obyvatelstvem; po odsunu Němců zde žije výhradně české obyvatelstvo. Kraj patří v rámci České republiky k oblastem s nejnižším přirozeným přírůstkem a s nejméně vhodnou věkovou skladbou obyvatelstva (s velkým podílem osob starších 60 let).

Hospodářství kraje má průmyslově-zemědělský charakter. Nejrozšířenějším odvětvím **průmyslu** je strojírenství (např. v Hradci Králové), tradici má textilní průmysl (Dvůr Králové nad Labem, Trutnov a Náchod, kde je též gumárenský průmysl), rovnoměrné rozšíření má, s výjimkou horských oblastí, potravinářský průmysl. Tepelná elektrárna v Poříčí u Trutnova je závislá na dovozu paliva, místní význam mají průtočné elektrárny na Labi a přítocích. **Zemědělství** se soustřeďuje zejména do úrodného Polabí (pěstování náročnějších obilovin, cukrovky). Na rozsáhlých plochách se pěstuje řepka olejka, ve vyšších polohách píce, méně náročné obiloviny (žito, ječmen) a brambory. Významné je též ovocnářství a pěstování zeleniny (např. na Jičínsku). V živočišné výrobě se uplatňuje chov skotu, prasat a drůbeže.

Kraj má výborné předpoklady pro rozvoj **cestovního ruchu**. Krkonoše patří k našim nejvyhledávanějším rekreačním oblastem. Jsou centrem letní turistiky, zimních sportů a pobytové rekreace. Pro jedinečné přírodní hodnoty byla podstatná část Krkonoš vyhlášena národním parkem, prvním na území České republiky. Významnou turistickou a lyžařskou oblastí je i CHKO Orlické hory. K hodnotným přírodním partiím patří pískovcová skalní města v CHKO Broumovsko (Adršpašské a Teplické skály, Broumovské stěny) a na Jičínsku (Prachovské skály), hojně je navštěvována zoologická zahrada ve Dvoře Králové nad Labem. Zájmu turistů se těší četné zámky. Významnou kulturní památkou je Babiččino údolí v Ratibořicích i městské památkové rezervace Hradec Králové, Jičín, Nové Město nad Metují a Josefov. K letní rekreaci se využívá nejrozsáhlejší vodní plocha východních Čech, přehradní nádrž Rozkoš.

Střediskem kraje je **Hradec Králové** (téměř 100 tisíc obyvatel) se strojírenským průmyslem (výroba investičních celků, tj. zařízení pro průmyslové závody) a potravinářstvím. Tradici má výroba klavírů a fotomateriálu. Sídlí zde vysoké školy a kulturní zařízení. Dalšími **středisky** jsou Náchod při státní hranici s Polskem, Trutnov a Vrchlabí v Podkrkonoší, Dvůr Králové nad Labem, na prahu Českého ráje Jičín a pod Orlickými horami Rychnov nad Kněžnou.

Příhraniční obce na Trutnovsku, Náchodsku a zejména Rychnovsku jsou součástí **Euroregionu Glacensis** (pomezí Čech, Moravy a Kladska). Jeho účelem je podpora regionálního rozvoje, přeshraniční spolupráce a péče o kulturní dědictví na obou stranách státní hranice.

K hlavním **problémům** kraje patří zastaralá a již zcela nevyhovující silniční síť. Řešení je v dostavbě dálnice z Prahy do Hradce Králové a výstavbě dálnice spojující Čechy s Polskem.

Pardubický kraj

Kraj má výhodnou polohu uprostřed České republiky a na významném železničním koridoru. Rozlohou, počtem obyvatel, hustotou zalidnění a sídelní strukturou s převahou středních a malých sídel je srovnatelný s Královéhradeckým krajem, s nímž se dělí o východ Čech. Východními výběžky zasahuje na západní Moravu (Svitavsko, Moravskotřebovsko a Jevíčko).

Povrch kraje je rozmanitý. Z rovinatého Polabí se postupně zvedá do hornatého severovýchodního pohraničí, kde na rozmezí Čech, Moravy a Kladska vystupuje třetí nejvyšší pohoří v Česku, Králický Sněžník (1424 m) s vrcholovou částí nad horní hranicí lesa. Po horském hřbetu prochází hlavní evropské rozvodí, oddělující úmoří tří moří (Černé, Severní a Baltské). Králický Sněžník dosud patří k málo porušeným horským partiím. Do severovýchodní části kraje zasahuje východní část Orlických hor. Vnitrozemí kraje vyplňuje Česká tabule, dělená zde na rovinatou Východolabskou tabuli, Orlickou tabuli a zvlněnou Svitavskou pahorkatinu. Na jihu se území zvedá do Českomoravské vrchoviny, zastoupené zejména Železnými horami, jejichž nejhodnotnější partie byly vyhlášeny chráněnou krajinnou oblastí.

Ráz *podnebí* je srovnatelný s Královéhradeckým krajem. Odpovídá výškové zonalitě, přičemž Pardubická kotlina je ve srovnání s Hradcem Králové již méně ovlivňována chladným severním prouděním. Teploty a množství srážek v Polabí jsou příznivé pro zemědělství. Pardubický kraj je bohatý na *vodní zdroje*. Severovýchodní a jihovýchodní část kraje odvodňuje řeka Morava, zbývající území náleží do povodí Labe s částí toků Tiché a Divoké Orlice a s levými přítoky Loučnou a Chrudimkou. Souvisleji zalesněné jsou jen horské oblasti, kde převažují smrkové monokultury, výrazně postižené průmyslovými emisemi.

Kraj není bohatý na *nerostné suroviny*. Tradici má těžba žuly na Skutečsku i jinde v Železných horách, stavební suroviny dodává vápencový lom u Prachovic. V okolí řek (zejména Labe a Tiché Orlice) se těží štěrkopísky a vátý písek, mramor z údolí Moravy pod Králickým Sněžníkem se využívá především k dekoracím účelům.

Nejhustěji **zalidněnou** částí kraje je úrodné Polabí v okolí Pardubic, které patří k nejdříve osídleným oblastem v Čechách. Naopak nízkou hustotou zalidnění se vyznačuje hornaté pohraničí a zejména Svitavsko, tedy oblasti dříve osídlené převážně německým obyvatelstvem. Charakteristickým rysem kraje je mnoho sídel do 10 tisíc obyvatel. Pardubický kraj se vyznačuje nízkým přirozeným přírůstkem a nevýhodnou věkovou skladbou obyvatel.

Významnou úlohu v **hospodářství** kraje má *průmysl* soustředěný do několika hlavních středisek a zaměstnávající téměř polovinu obyvatel. Při březích Labe byly postaveny dvě tepelné elektrárny - Chvaletice a Opatovice, zásobované hnědým uhlím ze severočeské pánve. Místní význam mají průtočné elektrárny při přehradních nádržích. Nejrozšířenějším průmyslovým odvětvím je strojírenství (Chrudim - výroba výtahů, Vysoké Mýto-autobusy). Celostátní význam má chemický průmysl (Pardubice - Synthesia s výrobou umělých hmot, barviv, výbušnin a Paramo - rafinerie ropy, výroba olejů, asfaltu a pohonných hmot) a elektrotechnika (Pardubice, Přelouč, Lanškroun, Hlinsko). V úrodném Polabí má tradici potravinářský průmysl (Pardubice, cukrovar v Hrochově Týnci). Ve východním podhůří jsou četné textilní továrny (Ústí nad Orlicí, Svitavy, Moravská Třebová) a vyrábí se zde nábytek (Jablonec nad Orlicí).

Hlavní *dopravní* tepnu kraje představuje železniční trať *spojující* hlavní ekonomické oblasti státu - střední Čechy a severočeskou pánev s Moravou a Slezskem. Významnými železničními uzly na ní jsou Česká Třebová a Pardubice, kde je též letiště s možností mezistátní dopravy. Splavnění Labe do Chvaletic umožňuje přepravu uhlí do zdejší elektrárny. Převážně zastaralá, a proto již nevyhovující je silniční síť.

Zemědělství se soustřeďuje do úrodného pásu Polabí, kde se pěstují náročnější obiloviny (pšenice, sladovnický ječmen) a cukrovka. Ve vyšších polohách zemědělská produktivita klesá a omezuje se na pěstování brambor, řepky olejky, píce a nenáročných obilovin a na chov skotu, prasat a drůbeže. Tradici má chov ušlechtilých plemen koní (Kladruby, Slatiňany). *Cestovní ruch* se zaměřuje na kulturněhistorické památky, z nichž je proslulá Litomyšl, jejíž zámecký areál byl zařazen do seznamu UNESCO. Hlavními oblastmi letní i zimní rekreace a turistiky jsou Orlické hory s Podorlickem, částečně též Králický Sněžník a Železné hory.

Největším městem a hlavním střediskem průmyslu a společenského života jsou téměř stotisícové **Pardubice**, jejichž historické jádro je městskou památkovou rezervací. Chemický průmysl zatěžuje životní prostředí části města a blízkého okolí. Ostatní města jsou výrazně menší. Počtem obyvatel je na druhém místě Chrudim, ve východní části kraje jsou hlavními středisky Svitavy, Česká Třebová a Ústí nad Orlicí. K **problémům** kraje patří zejména špatné napojení na kapacitní silniční síť a nedostatečný příliv nových investic do moderní výroby.

Vysočina

Kraj Vysočina zaujímá v Česku **centrální polohu**. Prochází jí významné dopravní tahy, zejména dálnice D1 a železnice Praha - Havlíčkův Brod - Brno. Poloha ve vztahu k hlavním koncentracím obyvatel, průmyslu a služeb však není příliš výhodná. Rozlohou patří mezi nadprůměrné, ale lidnatostí se řadí do dolní poloviny pořadí krajů a hustotou zalidnění patří mezi tři kraje s nejnižším zalidněním. Rozkládá se **na pomezí Čech a Moravy**, na obou stranách jejich historické hranice. Celé území však má po přírodní i sociálněekonomické stránce tolik společných znaků, že kraj tvoří jeden z nejhomonějších regionů státu.

Přírodní poměry ovlivnila příslušnost k jedinému geomorfologickému celku, **Českomoravské vrchovině**. Tento rozsáhlý, nepříliš vysoký masiv patří ke geologicky nejstarším částem našeho území. Vyznačuje se stupňovitou stavbou, v níž střední část má charakter vrchoviny (relativní výšky 150-300 m) s klenbovitými vyvýšeninami nejvyšších partií. Okrajové části jsou nižší a mají převážně charakter pahorkatin s relativními výškami do 150 m. Českomoravskou vrchovinou probíhá hlavní **evropské rozvodí**. Je pramennou oblastí četných českých a moravských řek, jejichž toky prořezávají okraje vrchoviny hlubokými údolními. Drsnější **klimatické podmínky** a historický vývoj Vysočiny způsobily vysokou lesnatost převyšující průměr republiky. Ovlivnily i vývoj osídlení a zaměření zemědělství.

Českomoravská vrchovina byla **osídlena** později než nižší části Česka. Její těžko prostupné pralesy dlouho tvořily mezi českou a moravskou kmenovou oblastí rozmezi, kterým procházely ojedinelé stezky. Tvářnost krajiny proto člověk pozměňoval pomaleji a méně intenzivně než v jiných částech státu. Kolonizace pralesů začala až na konci 12. století. Impulsem pro větší příliv obyvatelstva byl objev stříbra na Jihlavsku ve 13. století. Krajina se postupně odlesňovala a kultivovala, až vznikl typický **mozaikovitý charakter** Vysočiny se střídáním polí, luk a lesů, menších sídel, stromořadí a rybníků. Je to krajina člověkem pozměněná, ale nedevastovaná, jeden z příkladů relativně vyvážené **kulturní krajiny**, kterou naši předkové citlivě vytvořili. Podobný historický vývoj osídlování vedl po obou stranách někdejší zemské hranice ke vzniku podobné **sídelní struktury**. Převažují v ní menší obce, zatímco městská sídla vznikla většinou na okraji regionu. Výjimkou jsou bývalá hornická města (např. Jihlava) v centrální části Vysočiny. Podíl obyvatel žijících ve městech (57,9 %) je po Středočeském kraji nejnižší a průměrná velikost obcí (714 obyvatel) nejmenší v Česku. Krajina Vysočiny zásadně nepoškodilo ani období silné industrializace po polovině 20. století. Kvalita **životního prostředí** byla závažněji zasažena pouze v některých větších sídlech výstavbou velkých závodů (např. Žďár nad Sázavou), vesměs však jen s místně omezenými negativními důsledky. Celkový stav životního prostředí je v kraji ve srovnání s jinými regiony Česka poměrně dobrý, **bez závažnějších problémů**. Nebyl však v nedávné době ušetřen nepříznivých důsledků socialistické zemědělské velkovýroby (necitlivé užívání chemikálií, zhutnění půdy těžkými stroji apod.). Mezi nepříznivé faktory životního prostředí patří zvýšená radioaktivita, projevující se hlavně nadprůměrným výskytem radonu na Žďársku, Třebíčsku, Jihlavsku i jinde. Zvýšeným rizikem není v tomto případě vinen člověk, ale geologická stavba území.

V **hospodářství** kraje se tradičně uplatňuje **zemědělství**. Má na české i moravské straně vzhledem ke stejným přírodním podmínkám podobný charakter. Vedle chovu skotu (15 % celkových stavů v Česku) bylo vždy nejtypičtější pěstování brambor (přes 45 % celostátní produkce). Bramborářství podnítilo rozvoj potravinářského **průmyslu** a pak i zemědělského strojírenství. V současnosti se kromě strojírenství a potravinářství uplatňuje nejvíce textilní průmysl. Rostoucí úlohu v ekonomice kraje má **cestovní ruch**, zaměřený především na jeho aktivní formy (letní i zimní turistika) a na domácí, méně náročné návštěvníky. Významným úkolem do budoucna je skloubit zájem žádoucího růstu cestovního ruchu s potřebami ochrany cenné, málo narušené přírody.

Přes homogenní charakter kraje se vyskytují **regionální rozdíly**. Poněkud odlišně se jeví **Třebíčsko**, u něhož se projevuje silný přitažlivý vliv brněnské aglomerace. Tato část kraje se rovněž vyznačuje nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti v celostátním srovnání a nejnižší průměrnou životní úroveň v kraji. Naopak **Jihlavsko** vykazuje největší investiční i bytovou výstavbu a nejvyšší průměrné měsíční mzdy.

Jihlava je ze všech krajských měst lidnatostí nejmenší. Přesto je výrazným centrem Vysočiny s koncentrací průmyslové výroby i celé škály služeb. Mezi hlavní **problémy** kraje patří nedostatek větších investic, které by přinesly do poměrně chudé oblasti ekonomický a sociální rozvoj. Zejména Třebíčsko, kde v období transformace zanikly některé průmyslové závody, potřebuje nový impuls rozvoje.

Jihomoravský kraj

Současný Jihomoravský kraj se podobá Brněnskému kraji, který byl v platnosti před rokem 1960. S Jihomoravským krajem z pozdějšího období (1960-1990) má sice shodné jméno, ale tvoří zhruba jen jeho polovinu. Proto bude ještě jistou dobu třeba doplňovat, zda máme na mysli „starý“ nebo „nový“ Jihomoravský kraj. Současný Jihomoravský kraj patří rozlohou **k větším krajům** naší republiky a s více než milionem obyvatel je třetím nejzalidněnějším. Stejně pořadí kraj zaujímá za Prahou a Moravskoslezským krajem i ve své hospodářské výkonnosti (měřené podílem na hrubém domácím produktu státu).

Z hlediska **přírodních podmínek**, zejména klimatických, je Jihomoravský kraj široce otevřen k jihu, tedy ke státní hranici s Rakouskem a Slovenskem, do povodí Dunaje. Jižní Morava je naším **nejteplejším územím** s ročními průměry teplot kolem 9 °C (Brno 8,6 °C, Hodonín 9,3 °C, Mikulov 9,5 °C). Na jeho území jsou i místa s velmi malými atmosférickými srážkami (Podyjí východně od Znojma má v dlouhodobém průměru jen asi 500 mm, Brno a Břeclav do 550 mm). Jih Moravy se totiž nachází ve srážkovém stínu Českomoravské vrchoviny. Převážná část území kraje leží v **povodí** Dyje. V tomto povodí vzniklo několik významných vodních nádrží. Plošně největší jsou tři související nádrže poblíž Nových Mlýnů (celkem 3236 ha), největší objem vody má Vranovská údolní nádrž (113 mil. m³).

Na území kraje se nacházejí cenná území s relativně dobře zachovanou přírodou. Málo narušené je území **Národního parku Podyjí**. Nedaleko od Brna se rozkládá naše nejznámější a nejlépe vyvinuté krasové území, **Moravský kras**, významný cíl cestovního ruchu. Nachází se zde množství podzemních i povrchových krasových jevů: závrťů, ponorů, vyvěraček, krápníkových jeskyní, krasových kaňonů i plošin. Značný přírodovědný význam má i biosférická rezervace **Pálava** a zbytky lužních lesů na soutoku Dyje a Moravy. Za ukázkou vyvážené kulturní krajiny vytvořené člověkem slouží **Lednicko-valtický areál**, zapsaný na Seznam přírodního a kulturního dědictví UNESCO.

Stejně jako střední Čechy je i jižní Morava dávno nepřetržitě **osídleným** územím - kmenovou oblastí. Vlastní Pomoraví bylo v 9. století těžištěm Velké Moravy. Při sčítání v roce 2001 bylo zjištěno 17,3 % obyvatel dnešního kraje, kteří si zapsali do sčítacích archů národnost moravskou. O deset let dříve bylo na stejně vymezeném území zjištěno 59 % Moravanů. Kraj vykazuje vysokou religiozitu, tj. vysoký podíl věřících, zejména římských katolíků.

Jižní Morava je známa jako významná **zemědělská produkční oblast**, která se díky klimatickým podmínkám orientuje na pěstování teplomilných plodin. Mezi speciality patří ovocnářství (meruňky, broskve, vlašské ořechy), vinařství a zelinářství (např. znojemské okurky). V některých územích vyžaduje intenzivní zemědělské hospodaření závlahy. **Zprůměrnění** jižní Moravy mělo (s výjimkou Brna) jisté zpoždění proti industrializaci Čech. Samotné Brno bylo však díky blízkosti Vídně jako první z našich velkých měst napojeno na železniční síť (v r. 1839).

Současný Jihomoravský kraj vykazuje jisté **regionální rozdíly** mezi svou **severní a jižní částí**: na severu vrchoviny, lesy, staré průmyslové lokality, na jihu především nížiny, orná půda, vinařství. Kraj jakoby měl i dvě rozdílné sítě a v každé z nich výrazný uzel: říční síť s dominujícím soutokem Svratky, Jihlavy a Dyje je ještě zdůrazněna soustavou tří Novomlýnských nádrží. Tady se rozkládá rovinatá část Znojemska, nížiny Dyjsko-svrateckého a Dolnomoravského úvalu, velkomoravské Mikulčice a Slovácko se svým folklorním bohatstvím. Dopravní síť však dominuje spíše severnější Brno. Toto město hraje vůbec spíše úlohu dodatečného svorníku obou typů jihomoravské krajiny. A tak jako na severu symbolizuje kraj nejspíše v lesích ukrytá propast Macocha, tak nížinatý jih kraje trochu paradoxně symbolizuje nápadné vápencové bradlo Pavlovských vrchů, viditelné z mnoha míst kraje.

Brno je druhé nejvýznamnější a nejlidnatější město České republiky. Tři sta let bylo střediskem Moravy (předtím měla tuto funkci Olomouc). Na jeho tváři se nepříznivě projevuje dědictví původní industrializace, jeho severní a západní okolí je však zalesněné, členité a malebné. Brno slouží jako průmyslové, obchodní a kulturní středisko širokého okolí a jeho zázemí v některých směrech překračuje současnou krajskou hranici. Teprve ve vzdálenosti 80 a více kilometrů od Brna se nacházejí další významná centra (Jihlava, Zlín, Olomouc). Brno je sídlem nejvyšších soudních institucí republiky a sídlem veřejného ochránce práv (ombudsmana). Rovněž zdejší vysoké školství je všestranné a významné, Brno má i rozsáhlou výzkumnou základnu.

Vymezení dnešního Jihomoravského kraje není příliš šťastné. Zatímco od Vranova nad Dyjí nebo z Velké nad Veličkou je to do krajského města velmi daleko, západní a severozápadní okolí Brna už součástí Jihomoravského kraje není. Jednu z našich nejvýraznějších folklorních oblastí - Slovácko - dělí hranice do Jihomoravského a Zlínského kraje.

Olomoucký kraj

Kraj má nápadně protáhlý tvar, velkou výškovou členitost a odlišné krajinné typy. To se odráží v rozdílné dostupnosti jednotlivých částí kraje. Velké rozdíly jsou i v sídelní, ekonomické a sociální struktuře (hustota zalidnění, nezaměstnanost apod.). Výrazná je tranzitní poloha kraje na průsečíku různých dopravních směrů.

Přírodní poměry Olomouckého kraje ovlivnil především odlišný vývoj a vlastnosti reliéfu (nadmořská výška, členitost a orientace). Vněkarpatské sníženiny vyplňují příkopové propadliny mezi Českou vysočinou a karpatskými pohorími s úrodnými rovinami Hornomoravského úvalu, Moravské a Vyškovské brány. Nejvyšší horskou skupinou v kraji je Hrubý Jeseník přesahující horní hranici lesa. Osu celého kraje tvoří řeka Morava. Územím kraje prochází hlavní evropské rozvodí oddělující Severní, Baltské a Černé moře.

Nejvíce **obyvatelstva** v kraji je soustředěno v silně urbanizované *aglomeraci* Olomouc - Prostějov-Prerov. Jinde převládá venkovské osídlení, v severních horských oblastech s nízkou hustotou zalidnění. V **hospodářství** se výrazně uplatňuje intenzivní *zemědělství* soustředěné hlavně na oblast Hané, která patří k neúrodnějším územím u nás. Pěstuje se zde především sladovnický ječmen, cukrová řepa a pšenice (největší výnosy v Česku). V podhorských a horských oblastech se zemědělství zaměřuje na pěstování méně náročných plodin (brambory, len) a na pastviny. Na zemědělství navazuje rozsáhlý potravinářský *průmysl* (cukrovary, sladovny, konzervárny, pivovary, mlékárny), jehož hlavním střediskem je Olomouc. Celostátní význam má oděvní průmysl - největším střediskem výroby konfekce v Česku je Prostějov.

Cestovní ruch má dobré předpoklady k rozvoji. Především oblast Jeseníků poskytuje možnosti celoroční rekreace. Je spádovou oblastí pro Olomoucko, ale díky přímému dopravnímu spojení i pro Brno a okolí. Ovšem cestovní ruch, především zimní lyžování a letní turistika, způsobují v Jeseníkách nemalé problémy, především erozi půdy, znečištěním vod a narušením biologické rovnováhy. V kraji jsou turisticky atraktivní krasové oblasti - Jesenický kras, Mladečské a Javoříčské jeskyně, Hranický kras. Přírodním bohatstvím kraje jsou **minerální prameny**, z nichž část se využívá v lázeňství.

V kraji lze rozlišit čtyři **oblasti**. Odlišné přírodní podmínky se odrážejí v hustotě a typu osídlení, v dopravní síti, zaměstnanosti místního obyvatelstva a skladbě hospodářství.

Jádro kraje tvoří *Haná* (nížiny a pahorkatiny Hornomoravského úvalu, Moravské a Vyškovské brány). Je od dávných dob územím mimořádného dopravního významu, neboť tudy procházejí významné cesty spojující Moravu, Slezsko a Čechy, ale také Pobaltí s povodím Dunaje a Středomořím i východoevropské roviny se střední a západní Evropou. Silniční síť je poměrně hustá, ale nárokům na objem přeprav osob a nákladů nepostačuje. Neúplné dálniční spojení Olomouce a Prahy přes Hradec Králové a Olomouce s Ostravou neúměrně zatěžují místní komunikace i dálnici Olomouc - Brno - Praha. Železniční síť vyhovuje díky hlavním železničním tahům, modernizovaným výstavbou koridorů.

Jesenická oblast (hornatiny a pahorkatiny Králického Sněžníku, Hrubého a Nízkého Jeseníku, Rychlebských hor) byla kolonizována až ve středověku německým obyvatelstvem. Region trpí špatnou dopravní dostupností. V důsledku hospodářských změn v 90. letech (útlum zemědělství, zdražení dopravy, restituce pozemků, změny hospodářských priorit) se velkým problémem stala vysoká nezaměstnanost. Pro řadu lidí, kteří ztratili práci, se jediné pracovní příležitosti nabízejí v cestovním ruchu. Další dva menší regiony kraje tvoří východní *okraj Zábřežské a Dražanské vrchoviny* na západě kraje a *předhůří Západních Karpat* na východě.

Do oblasti Hrubého Jeseníku zasahuje česko-polský *Euroregion Glacensis*. Pro potřebný rozvoj odlehleho Jesenicka však zatím zásadní impulzy nepřinesl.

Olomouc, páté největší město v Česku, je přirozeným centrem kraje. Je v něm soustředěno 16 % obyvatel a převážná část podniků obslužné sféry. Do roku 1641 byla Olomouc hlavním městem Moravy. Ve 2. polovině 18. století byla přebudována na městskou vojenskou pevnost a tohoto statusu byla zbavena až v roce 1888. V období nástupu industrializace bylo město z vojenských důvodů pro průmysl uzavřeno. Ten se proto rozvíjel v sousedních menších městech - Prostějově, Šternberku, Uničově, Prerově ad., která se rychle rozvíjela. Pozdní nástup industrializace se negativně projevil v hospodářském rozvoji Olomouce, ovšem pozitivně v zachování historického jádra. V Olomouci dnes převládá průmysl navazující na zemědělství v úrodném okolí (potravinářství a potravinářské strojírenství). Největší zaměstnanost je však v terciéru.

Mezi hlavní problémy patří velké rozdíly v ekonomické a sociální úrovni jádra kraje a jeho periferních oblastí, zejména bývalého okresu Jeseník. Jeho rozvoji brání nedostatečná dopravní i jiná infrastruktura ve směru k ostatním částem kraje, ale i do sousedního Polska.

Zlínský kraj

Zlínský kraj patří svou rozlohou mezi **menší kraje** naší republiky, představuje jen 5 % celého území státu. Kraj sousedí se Slovenskem poměrně dlouhým úsekem společné hranice; jiný náš kraj nemá za souseda právě jen Slovensko. Tato hranice má charakter hranice státní až od roku 1993 a prochází po hřebetě Javorníků a Bílých Karpat. Rozdělení Československa se přesto zdejšího území tíživě dotklo. Zvláště výrazně se změnila původně centrální poloha tohoto území uprostřed Československa na nynější polohu okrajovou.

Hlavním ovlivňujícím činitelem zdejších **přírodních podmínek** je nadmořská výška. Při **členitosti** zdejšího území je však běžným jevem rozdílná nadmořská výška i navzájem velmi blízkých míst. Zlínský kraj pokrývají nížiny, brázdy, pahorkatiny, vrchoviny a hornatiny **Karpatské soustavy**. I když soubor jednotlivých hřbetů působí jako neuspořádaná mozaika, je zachována jejich převládající orientace (VSV - ZJZ), a kromě toho se značná část území kraje sklání od severovýchodu k jihozápadu. Jen severozápadní okraj kraje patří k rozsáhlým **Vněkarpatským sníženinám** mezi Českým masivem a Karpaty. Nejteplejší část kraje leží na jeho jihozápadě, kde jsou i průměrné roční teploty téměř srovnatelné s jihem Moravy. Umožňují pěstování teplomilných plodin včetně vinařství. Naopak na severovýchodě kraje se vyskytuje v hornatinách i několik míst s nadmořskou výškou přesahující 1000 m. Díky návětrné poloze netrpí území kraje zpravidla suchem. Po geologické stránce je kraj poměrně jednotný, hojně jsou zastoupeny karpatské flyše, na nichž se často vyskytují sesuvy půdy.

Horská a podhorská příroda je na území kraje dobře zachovaná, přesto zasluhuje i další soustavnou **ochranu**. Chráněná krajinná oblast Beskydy spojuje Zlínský kraj s Moravskoslezským, CHKO Bílé Karpaty zase s Jihomoravským krajem. V obou případech obdobná chráněná území leží i na slovenské straně. Název „Beskydy“ je však v případě CHKO velkým zjednodušením: kromě Moravskoslezských Beskyd toto chráněné území zahrnuje i nejvyšší části Hostýnsko-vsetínské hornatiny a Javorníků.

Jih Zlínského kraje patří k oblastem dávno **osídleným**, je součástí téže **kmenové oblasti**, která se rozkládá i v povodí Dyje. V 9. století zde byla ústřední oblast Velké Moravy (Staré Město, Sady, Osvětimany). Kraj má stále poměrně vysokou religiozitu. Jsou zde četná poutní místa a i některé hory nesou na svém temeni zdaleka viditelný chrám (Hostýn, Radhošť). Nejvýznamnějším poutním místem je Velehrad v sousedství Starého Města. Při sčítání v roce 2001 si zapsalo 10,7 % obyvatel Zlínského kraje národnost moravskou (o deset let dříve 41,2 %). Zlínský kraj je *etnograficky* různorodý. Zahrnuje skoro celé Valašsko, velkou část Slovácka a také okraj Hané. Každá z těchto oblastí si zachovává svůj dialekt. Mnohé lidové zvyky a tradiční výrobky jsou v těchto územích stále běžné, ojediněle se udržují i lidové kroje.

Zprůmyslnění východní a jihovýchodní Moravy bylo hodně opožděné, zato velmi dynamické. V případě Zlína, Otrokovice a Napajedle je to dokonce jev zcela mimořádný, spojený s někdejší zlínskou podnikatelskou rodinou **Batů**. Máme-li rozdělit kraj na dvě zcela rozdílné části, pak to bude jednak vlastní Zlínsko, jednak zbytek kraje.

Rozvoj Baťových závodů ve **Zlíně** byl bouřlivý zejména ve 20. a 30. letech 20. století. Dnes už není Zlín jen průmyslovým městem (a navíc už nejen obuvnickým). Období 30. let bylo určující pro zlínskou funkcionalistickou architekturu. Tato doba dala městu nezaměnitelnou tvář (výškové budovy, začlenění zeleně do města), ale přinesla do aglomerace i leteckou dopravu, filmové ateliéry, malou plavební cestu (Otrokovice - Rotace), ambice na rozšíření železnic a na zapojení do projektů dálniční sítě (už na sklonku 30. let). Městskou dopravu má Zlín společnou s Otrokovicemi, doprava je založena na ekologicky přijatelných trolejbusích. Zlín je městem s pozoruhodnou aktivitou svých obyvatel. Ale jeho vliv je stále omezen jen na nejbližší okolí. Zlín (na rozdíl od Otrokovic) má nevýhodnou polohu na železniční síti i na kapacitní silniční síti, je však významným střediskem autobusové dopravy. Spojnice Zlína a Otrokovic je velmi zatíženou silniční osou. Město Zlín je známo užíváním dobré spisovné češtiny. Tento jev je spojen s mimořádně rychlým rozvojem města a s migrací obyvatelstva, které sem kdysi mířilo ze všech stran a i z větších vzdáleností.

V jistém kontrastu s moderním Zlínem jsou *historická města* Kroměříž, Uherský Brod nebo Uherské Hradiště. Severní polovina kraje má po železnici blíže do Přerova (v Olomouckém kraji) než do Zlína. Obdobně jižní třetina kraje má po železnici blíže do Veselí nad Moravou (v Jihomoravském kraji) než do krajského města. V této části kraje leží například významné lázně Luhačovice.

K **problémům** kraje patří zejména špatná dopravní dostupnost krajského města z některých okrajových částí a nedostatečné napojení Zlína na hlavní železniční a dálniční tahy naší republiky.

Moravskoslezský kraj

Počtem obyvatel největší a hustě zalidněný kraj zaujímá ve státě excentrickou polohu. Jeho protáhlé území lemuje státní hranici s Polskem od Hrubého Jeseníku po česko-polsko-slovenské trojmezí. Má významnou tranzitní polohu zvláště ve směru sever jih, a vazby na průmyslovou hornoslezskou oblast v Polsku.

Různorodost přírodních podmínek souvisí s polohou na rozhraní Karpat a České vysočiny oddělených Vněkarpatskými sníženinami. Vyplývá z ní výrazná členitost povrchu od nížin až po hornatiny s výškovým rozdílem téměř 1300 m a rovněž klimatické poměry s oblastmi mírně teplými (Ostravsko, Opavsko, Osoblažsko) až chladnými (Beskydy, Hrubý Jeseník). Vysokých hodnot dosahují srážky - v Beskydách až 1500 mm ročně. To ovlivnilo též výběr míst pro stavbu údolních nádrží na pitnou i užitkovou vodu v Beskydách a Nízkém Jeseníku.

Vývoj osídlení a **hospodářství** nese stopy vlivů přírodních podmínek. Odrazily se v horské kolonizaci Valašska s pastevečtím či přistěhovalectvím Němců do Jeseníků. Nerostné bohatství způsobilo vznik ostravské průmyslové oblasti. Mezníky významných proměn byly nálezy uhlí v 70. letech 18. století, vznik železáren ve 30. letech 19. století, napojení Ostravy v roce 1847 na železnici a vznik dalších průmyslových závodů, zejména strojírenských, který vyvolal růst měst s tzv. dělnickými koloniemi v blízkosti závodů. Chaotický sídelní rozvoj Ostravy vedl k prorůstání obytné a průmyslové zástavby i odpadového hospodářství (haldy). Etapa tzv. **socialistické výstavby** přinesla rozvoj těžkého průmyslu, vznik desetitisíkových sídlišť i nových městských čtvrtí. Zcela novým městem je Havířov, Orlová a Karviná byly nově vystavěny v blízkosti původních sídel zničených poddolováním. Městské osídlení je v kraji rozhodující; ve 39 městech žije 77,4 % obyvatel. Vesnické osídlení Těšínského Slezska se výrazně liší rozptýlenou zástavbou (někdejší Slezský zástavbový zákon umožňoval stavět kdekoli na vlastním pozemku). V pohraničí s dříve početným německým obyvatelstvem četná sídla zanikla, nebo se řada domů využívá k rekreaci. Rekreční zástavba se mimořádně rozšířila v Beskydách (chatové osady, přeměna chalup na rekreační bydlení).

Dominantním **regionem** s vysokým hospodářským a společenským potenciálem je silně industrializovaná *ostravská aglomerace*, a to i přes útlum těžkého průmyslu, který prochází obtížnou restrukturalizací. *Opavsko* představuje základnu rostlinné i živočišné produkce zvláště pro ostravský region. Dříve zemědělské *Osoblažsko*, po válce téměř zcela nově osídlený periferní region, trpí po zániku státních statků vysokou nezaměstnaností. Obdobné problémy má řídce osídlený *Nízký Jeseník* (Bruntálsko, Rýmařovsko ad.), kde opuštěné zemědělské plochy mění charakter krajiny. Specifickým regionem jsou *Beskydy* (pokračují k jihu do Zlínského kraje) a *Hrubý Jeseník* (na západ přechází do kraje Olomouckého).

Ostrava je třetím největším městem Česka. Ztratila charakter hornického města, uhlí se tam netěží od roku 1994 a Vítkovice ukončily výrobu surového železa. Město posílilo svou funkci v rozvoji stavebnictví a zejména v obslužné sféře, v nárůstu kulturních zařízení a rozvoji vysokého školství.

V příhraničí vznikly čtyři **eurometry**: česko-polské Těšínské Slezsko, Silesia, Praděd a polsko-česko-slovenské Beskydy. Spolupráce se uskutečňuje spíše osobními kontakty, výměnou zkušeností a kulturními akcemi. Realizace společných projektů podporujících žádoucí hospodářský rozvoj je obtížné, protože sousední regiony jsou si spíše konkurenty (uhlí, zemědělství, potenciál hor atp.).

Mezi hlavní problémy kraje patří vysoká *nezaměstnanost* zesílená obtížnou adaptabilitou i rekvalifikací osob uvolněných z hornictví a hutnictví. Překážkou rozvoje je *degradace životního prostředí*. Útlum těžkého průmyslu výrazně snížil emise a zlepšila se i kvalita vodních toků, ale zvláště na Karvinsku jsou důsledkem poddolování rozsáhlé destrukce a devastace krajiny. V Karvině dosáhly poklesy i přes 30 m a postihly třetinu území bývalého okresu. Z desítek hald byly sice koncem 20. století některé zlikvidovány, především v Ostravě, přesto však jsou nadále krajinnými dominantami stejně jako opuštěné průmyslové areály (doly, hutě, těžká chemie aj.). K jejich využití se nedaří získat zájemce, a to ani pro centrum Ostravy. Také připravené tzv. průmyslové zóny nové investory zatím příliš nelákají. Příčinou je i to, že *doprava* trpí excentrickou polohou kraje. Nutné je zejména dobudování dálnice D 47 do Ostravy a k polské hranici, rychlé komunikace od Příbora do Českého Těšína a rozšíření silnice k novému hraničnímu přechodu Bartultovice na Osoblažsku. Tyto dva přechody jsou jedinou možností pro tranzitní kamionovou dopravu. *Rozvoj cestovního ruchu* naráží v Beskydách a Jeseníkách na odpor ochranářů i některých úřadů. Dokonce jsou omezovány už existující služby, takže vysoká nezaměstnanost zvláště v horské jesenické oblasti je pak těžko řešitelná.